

SLIMME WIJKEN **AANPAK**

voor gemeenten en inwoners

Even voorstellen

Cor Brockhoven werkt ruim 10 jaar in de energiesector en is bijna twintig jaar actief betrokken bij duurzame ontwikkeling in verschillende branches, op het gebied van marketing en gedragsverandering. Hij is een van de eerste bewoners in Nederland van een passiefhuis, een huis dat maximaal gebruik maakt van warmteterugwinning en passieve opwarming, bijvoorbeeld door de zon.

Portretfoto: Tessa Postuma de Boer

“Tot nu toe hebben we in wijken en buurten vooral gekeken naar de technische mogelijkheden voor verduurzaming. Nu is het de hoogste tijd groepen inwoners, die positief staan tegenover verduurzaming van hun woningen, bij de warmtetransitie te betrekken en hen een concreet handelingsperspectief te bieden. En dat met een proces dat voor iedereen helder is. Gemeenten kunnen hier een belangrijke rol bij spelen waardoor er vaart komt in de collectieve wijkaanpak.”

“Met de Slimme Wijken Aanpak kunnen gemeenten een succesvolle start met de wijkaanpak maken.”

Inhoud

De uitdaging	05
Visie Collectieve Wijkaanpak	06
Het Proces Wijkaanpak als houvast	15
Fase 0: Bepalen warmtestrategie	
Fase 1: Ambtelijke/bestuurlijke voorbereiding “collectieve aanpak warmtetransitie”	
Fase 2: Selecteren en initiëren collectieven	
Fase 3: Fuseren van belangen	
Fase 4: Organiseren uitvoering	
Fase 5: Leren en delen	
Slimme Wijken datatool	25
Maatregelpakketten	26
Communicatieformats	29
Colofon	31

**Heeft u het
al gehoord?
We worden
een
slimme wijk.**

Meer weten? Neem contact op met ons Energieloket.

slimme wijken
verduurzamen samen

De uitdaging

Nu met de Regionale Energiestrategieën de mogelijkheden voor opwek van zon, wind en warmte in de regio's in kaart zijn gebracht en gewogen, maken gemeenten plannen voor de warmtetransitie. **Anderhalf miljoen huizen in 2030 van het aardgas af**, dat is een niet geringe opgave. Daarbij is het de uitdaging **de inwoners in beweging te krijgen**. Dat kan door hen een concreet handelingsperspectief te geven. Maar ook door als gemeente een actieve proces-regisserende rol te vervullen, die inwoners zicht biedt op een helder proces en waarbij zij ervaren dat de gemeente hen praktisch maar ook empathisch steunt bij het wijkproces. Juist in deze onzekere tijd.

Daarom zijn we bij Enpuls, aanjager en innovator voor de energietransitie, aan de slag gegaan om uw gemeente concreet daarbij te ondersteunen, met als resultaat de Slimme Wijken Aanpak. U leest er in deze brochure alles over.

STAPSGEWIJZE VERDUURZAMING

Door gesprekken met stakeholders en inzichten uit recente rapporten rondom de wijkaanpak is een visie opgesteld. Daarbij gaan we uit van stapsgewijze verduurzaming van de woningen, te beginnen met isolatie, met als doel de huizen aardgasvrij-klaar te maken. We sluiten aan bij de nieuwe standaardnormen voor warmtevraag c.q. warmteverlies van woningen. Netbeheerders zoals Enexis Netbeheer krijgen door deze aanpak eerder zicht op hoe zij de noodzakelijke aanpassingen aan de energie-infra (kabels, leidingen, transformatoren) in wijken efficiënt kunnen uitvoeren om de transitie zowel haalbaar als betaalbaar te houden.

Dit aanbod is mede tot stand gekomen in samenwerking met MilieuCentraal. Ondersteunende tools en materialen vindt u op de portal via ***portal.slimmewijkenaanpak.nl***

Onze visie op de collectieve wijkaanpak

Deze visie is ontwikkeld in de zomer van 2020 – tijdens de coronacrisis – waarbij voor 2020 en de komende jaren een economische crisis is aangekondigd. Dat gegeven heeft zo zijn invloed op de context waarbinnen de verduurzaming gaat plaatsvinden:

- Het effect van de coronacrisis is een verwachte terugval in consumptieve bestedingen als gevolg van werkloosheid en gebrek aan vertrouwen (onzekerheid). Deze vertaalt zich nu al – in 2020 – in vraaguitval, ook op duurzaamheid: een afname aan voornemens tot verduurzamen.
- Het risico is groot dat de vraaguitval en de lockdown ook een uitval van aanbod tot gevolg heeft, voor duurzaamheid: bouw- en installatiebedrijven die de verduurzaming kunnen uitvoeren moeten in verband met onvoldoende vraag krimpen of gaan failliet. Hierdoor zijn er minder bedrijven om de transitie te 'maken'. Dit risico kan deels worden ondervangen door als overheid een stimulerende 'groene herstelstrategie' te hanteren. Deze oproep wordt zowel door partijen vanuit de markt als decentrale overheden gericht aan het kabinet en de Tweede Kamer.
- De crisis heeft niet op iedereen hetzelfde effect. Er is een groep die niet geraakt wordt. Een deel van die groep zal zich wellicht weinig aantrekken van deze crisis en zo snel mogelijk de oude draad weer oppakken. Een ander deel zal nog meer gemotiveerd zijn te verduurzamen en daar ook de middelen voor hebben. Dat kan sociale ongelijkheid in de kaart spelen.

Een proces-regisserende rol voor gemeenten

Gemeenten hebben via de afspraken in het Interbestuurlijk Programma (2018) en het Klimaatakkoord (2019) een belangrijke rol gekregen in de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Deze rol wordt nog groter en explicieter als gemeenten hun Transitievisie Warmte ontwikkelen met inwoners en lokale partners, uiterlijk in 2021. Gemeenten hebben in de lokale energietransitie een proces-regisserende rol met een focus op de uitvoering op wijkniveau. De keuze voor wijken is echter lang niet altijd de meest verstandige route, bijvoorbeeld bij een grote heterogeniteit in samenstelling van type woningen. Er is maatwerk en flexibiliteit nodig.

Naast de wijkaanpak is met de woningcorporaties de rol van startmotor gebouwde omgeving afgesproken. De bedoeling is dat die startmotor een vervolg krijgt met investeringen door particuliere woningeigenaren en andere vastgoedbezitters. Op de vraag hoe dit vervolg van de grond komt zijn wat ons betreft echter nog weinig antwoorden. Zo ontbreekt het aan duidelijke normering gericht op energiebesparing in de bestaande bouw. Het risico bestaat dat het dus na de investeringen in de startmotor weer stilvalt.

"De rol van gemeenten naar particuliere woningeigenaren om een beweging op gang te brengen, komt nog niet echt van de grond."

Echter, de rol van gemeenten naar particuliere woning-eigenaren om een beweging op gang te brengen komt nog niet echt van de grond. De proces-regisserende rol van de gemeente is vooral een randvoorwaardelijk stimulerende rol. Het Rijk geeft richting gemeenten nog weinig kaders en flankerend beleid. Bovendien is het een dunne lijn om op te lopen als gemeente naar inwoners. De gemeente heeft belang bij actieve groepen van burgers, maar kan dit niet afdwingen. Stimuleert de gemeente te veel dan loopt zij al snel het risico verweten te worden dat ze de keuzevrijheid en verantwoordelijkheid van inwoners wil overnemen (je zou dat roof van autonomie kunnen noemen). Dat vergroot de kans dat burgers afwachtend worden en aangeven onder welke voorwaarden zij wel in beweging willen komen (financiering, ontzorging etc.). Doet de gemeente te weinig dan krijgt ze te horen dat ze haar verantwoordelijkheid niet pakt en burgers

in onzekerheid laat over koers, planning en mogelijkheden. Ondertussen verwacht 60% van de inwoners (I&O Research, april 2020) dat de gemeente over de brug komt met een vorm van stimulering zoals subsidie. Terwijl gemeenten richting het Rijk recent aangeven dat de grens echt bereikt is als het gaat om de financiële ruimte om verantwoordelijkheid te nemen voor de transitie (met name voor het sociaal domein en duurzaamheid). De kans bestaat dat gegeven deze dilemma's en barrières de warmtetransitie voorlopig weinig of geen vaart krijgt. Dan blijft de energietransitie iets van een selecte groep inwoners. Dat vinden wij onwenselijk. Daarom pleiten wij voor een route gericht op groepen van burgers die voorzichtig-positief staan tegenover verduurzaming, vanuit de veronderstelling dat het een veel grotere impact heeft als zij gaan verduurzamen. En sterker nog: als groepen van inwoners de hand aan de ploeg slaan creëren zij de publieke waarde waar de gemeente als overheidspartij verantwoordelijkheid voor draagt.

➤ **Er moet dus een aanpak worden ontwikkeld om groepen burgers te faciliteren bij het grootschalig verduurzamen van woningen.**

Momenteel zijn het nog vooral de energiecoöperaties met idealistische voorlopers die uitdragen wat mogelijk is aan verduurzaming en zelf voorop lopen met hun woning. Willen we veel meer impact hebben, dan zullen we een aanpak moeten ontwikkelen die breder samengestelde en in omvang substantieel grotere groepen van burgers op straat-, buurt- en wijkniveau aanspreekt.

Zo'n aanpak moet recht doen aan de twijfels en overwegingen van de groep 'voorzichtige voorlopers' (46% van de respondenten in een koopwoning) die net als de groep 'overtuigde voorlopers' overweegt over te stappen op een aardgasvrij alternatief, maar wel een aantal barrières ervaart (SCP, 2020). De groep 'voorzichtige voorlopers' geeft aan nog (te) weinig vertrouwen te hebben in de technologie, liever te wachten tot ze iets horen van de overheid en het ook nog moeilijk vinden om te bepalen wat een goed alternatief is voor hun verwarmingssysteem op aardgas.

Rollen en verantwoordelijkheden van gemeenten en netbeheerders

Bij veel gemeenten leven vragen over de rol die zij moeten of kunnen nemen voor de warmtetransitie, in het bijzonder een collectieve wijkaanpak. Veelal worden de plannen (zoals die voor de Proeftuinen Aardgasvrije Wijken) nog vanuit een technische invalshoek aangevlogen, terwijl we weten dat de energietransitie vooral een sociale transitie is. De sleutel ligt in een parallelle gedragsverandering en daarbij horende verandering in mindset. Uit onderzoeken blijkt dat inwoners bereid zijn keuzes te maken en in beweging komen als de gemeente regie pakt.

VERANTWOORDELIJKHEDEN GEMEENTE:

- De verantwoordelijkheid om een transitie mogelijk te maken mét de samenleving, dus inclusief investering in de sociale infrastructuur.
- De verantwoordelijkheid om inwoners met beperkte financiële mogelijkheden de garantie te geven dat zij (nu al en in de toekomst) kunnen rekenen op de inspanning van de gemeente (zorgplicht) om te zorgen voor een inclusieve en betaalbare transitie en te voorkomen dat er sprake gaat zijn van energiearmoede.
- De verantwoordelijkheid om naar alle inwoners te communiceren waar tot 2030 mogelijkheden zijn voor de gemeente om collectieve oplossingen te

faciliteren, hoe die oplossingen er uit zien (warmtenet of andere oplossingen) en wat dit betekent voor hun buurt of wijk.

- De verantwoordelijkheid om te communiceren met inwoners hoe zij collectief en individueel aan de slag kunnen met rendabele 'geen spijt-altijd goed'-oplossingen.
- De verantwoordelijkheid voor het gezamenlijk optrekken met en bieden van proces- en inhoudelijke ondersteuning aan collectieven van inwoners die met de handelingsalternatieven aan de slag willen, bijvoorbeeld via het organiseren van gezamenlijke inkoopacties en de dialoog in de buurt.

ROLLEN GEMEENTE:

- De rol van **publiek strateeg** waarin op basis van een brede belangenafweging en met vertrouwen in de kracht van de samenleving wordt gekozen voor een of meerdere transitiestrategieën om te verduurzamen.
- De rol van **garantieverstrekker** als het gaat om een vorm van financiële zekerheid wat betreft de ondergrens. De gemeente zal hier ongetwijfeld zekerheden voor moeten organiseren in verhouding tot de rijksoverheid. Dit maakt al onderdeel uit van

de onderhandelingen tussen decentrale overheden en rijk over de financiën en transities.

- De rol van **communicator** als het gaat om keuzes over het verduurzamen van wijken en buurten (volgordelijkheid, collectieve oplossingen) en ook wat de handelingsalternatieven zijn als een door de overheid gefaciliteerde collectieve oplossing voorlopig nog niet aan de orde is.
- De rol van **medeorganisator** samen met actieve collectieven van inwoners.

VERANTWOORDELIJKHEDEN NETBEHEERDER:

- Het zorgen voor een betrouwbare en voor iedereen toegankelijke energievoorziening.
- Een efficiënte uitvoering van de noodzakelijke energie-infra (haalbaar en betaalbaar), bijvoorbeeld

in de samenhang met gemeentelijke plannen voor renovaties, vervangingen etc. (het zogeheten 'meekoppelen').

ROLLEN NETBEHEERDER:

- De rol van **adviseur** voor de gemeente in de zin van het meedenken over een zo efficiënt mogelijke aanpak van de infravoorzieningen op basis van een Transitievisie Warmte, waarbij zowel de netbeheerder (semi-overheid) als de gemeente zich bewust zijn van hun gedeelde belangen. Uiteindelijk zullen de kosten van de transitie via de netwerktarieven namelijk weer terugkomen bij de bewoners/klanten.

- De rol van **(open) dataleverancier** waarmee de impact op de investeringen en de technische impact op de netten in kaart kan worden gebracht.
- De rol van **financier** van wenselijke uitbreidingen, verzwaringen en installaties in het energienetwerk.

Door de rollen van de gemeente en netbeheerder complementair te vervullen kan de strategie voor een collectieve aanpak worden uitgewerkt en gerealiseerd.

Bouwstenen voor een collectieve wijkaanpak

De afgelopen jaren hebben veel woningeigenaren al op individuele basis energiebesparende maatregelen genomen. Motivaties om al dan niet de verduurzaming van de woning aan te pakken, lopen sterk uiteen. Waar de één gemotiveerd is om zelf maatregelen te treffen, zullen ook veel andere woningeigenaren wachten op een collectief aanbod. Dat maakt een collectieve wijkaanpak noodzakelijk, waarbij groepen inwoners uitgenodigd worden en een concreet handelingsperspectief krijgen aangeboden. We richten ons daarbij in eerste instantie op groepen bewoners die redelijk tot goed gemotiveerd zijn voor verduurzaming (ze zien verduurzaming vooral als vooruitgang en verbetering van hun wooncomfort met waardestijging als welkom neveneffect) én in zeer vergelijkbare woningen wonen. Ook ligt de focus op groepen inwoners die zich richten op isolatie, zelfopwek van duurzame energie, installatie-optimalisatie en dergelijke en laten we collectieven die zich inzetten voor aansluiting op een alternatieve warmtebron (restwarmtenet, aquathermie etc.) buiten beschouwing.

Met zo'n collectieve wijkaanpak kan het tempo van verduurzaming worden vergroot (opschaling is nodig om de landelijke doelstellingen uit het Klimaatakkoord te halen), kan het aanbod van marktpartijen worden gestimuleerd en gebundeld en kan de netbeheerder de uitvoeringstechnische consequenties en maatschappelijke kosten inzichtelijk maken. Tot slot kan een collectieve aanpak leiden tot lagere kosten als bewoners gezamenlijk inkopen.

Voor het stimuleren en ontzorgen van groepen van bewoners die aan de slag gaan, (procesmatig ondersteund vanuit een gemeentelijk team) is een aantal bouwstenen vereist:

 1. De eerste bouwsteen betreft het 'proces wijkaanpak' (ook wel klantreis genoemd). Het proces biedt een basis om **groepen woningeigenaren stappen te laten zetten** in het aardgasvrij-ready krijgen van hun woningen. De andere drie bouwstenen die we gemeenten bieden, zijn ondersteunend aan dit proces. Grofweg zijn er twee startpunten mogelijk. Het eerste startpunt is een analyse resulterend in het identificeren en selecteren van kansrijke groepen en buurten. Dit resulteert in het selecteren van een groep en buurt door de gemeente en vervolgens actief zoeken naar verbinding met de sociaal leiders in de buurt. Het tweede startpunt is dat (een collectief uit) de buurt het initiatief neemt en de gemeente benadert.

Met de betreffende groepen en in de geselecteerde buurten wordt vervolgens ingezet op een gezamenlijke intentie. Naast bewoners worden ook andere belanghebbenden betrokken. Via het inventariseren en samenbrengen van de belangen en het geven van informatie, wordt toegewerkt naar een plan van aanpak 'aardgasvrij-ready' van én voor de buurt. Een team van bewoners krijgt dus een centrale rol. De gemeente biedt waar gewenst procesmatige en inhoudelijk ondersteuning.

In dit proces gaat het gemeenten in de eerste fase om een bredere afweging voor de Transitievisie Warmte waarbij afgewogen wordt wanneer welke warmteoplossingen voor welke wijk of buurt haalbaar is, bijvoorbeeld als gevolg van de beschikbaarheid van (rest)warmte, de mogelijkheden om aquathermie te benutten of een vorm van warmte-koudeopslag, maar ook hoe zich dat verhoudt tot de bijdrage van woningcorporaties en de vervanging van riolering. Omdat het hier om systeemkeuzes gaat waar een andere betrokkenheid van bewoners geldt, is ons advies die systeemkeuzes te maken voordat het Proces Wijkaanpak daadwerkelijk van start gaat.

Het ontwikkelde Proces Wijkaanpak biedt tevens een 'aanhaakmogelijkheid' voor individuele trajecten van inwoners, bijvoorbeeld in een wijk waar voorlopig nog geen collectieve warmteoplossing wordt voorzien. Inwoners kunnen zich naar aanleiding van gemeente-brede communicatie aanmelden om mee te doen met bepaalde gezamenlijke inkoopacties. Uiteraard is het aan de gemeente te toetsen of die individuele trajecten passen binnen de Transitievisie Warmte. Maar zolang het gaat om 'geen spijt-altijd goed' maatregelen hoeft dat geen beletsel te zijn.

MOGELIJKE STARTPUNTEN OM COLLECTIEVEN TE ACTIVEREN

- A. Het stimuleren van actieve burgercollectieven op straat-, buurt- of wijkniveau door (professionele) ‘frontlinie medewerkers’ zoals buurtwerkers, gemeentelijke wijkcoördinatoren of wijknetwerkers en gebiedsregisseurs, die de kunst van faciliteren op afstand verstaan. Kenmerkend voor deze aanpak is veelal dat het om een activeren op meerdere gebieden gaat: bevorderen van schoon, gezond, veilig samenleven, tegengaan van eenzaamheid onder ouderen, energietransitie en klimaatadaptatie in huis en tuin.
- B. Een energiecoöperatie of burgerplatform de mogelijkheden en rol met bijbehorende verantwoordelijkheid geven om de doelgroep te activeren en collectieven te vormen of te faciliteren. Een mogelijke route is dat zo’n partij een professionele verduurzamingspartij inschakelt zoals Thuisbaas van Urgenda. Ook kan het dat een dergelijke lokale partij gefaciliteerd wordt door een landelijke partij zoals Energie Samen. Het voordeel van zo’n aanpak is dat de verbinding met kennis en ervaringen elders beter geborgd is.
- C. Het activeren van collectieven wordt opgepakt door één of meer vrijwilligers-inwoner(s) die als ‘buurtbegeleider’ naar voren stapt en de rol pakt om het collectief van inwoners in relatie tot overheid, semi-publieke en private partijen (verder) te organiseren. Het voordeel hiervan is dat sprake is van een peer-to-peer relatie, burgers kunnen er op vertrouwen dat hun wijk- of buurtgenoot geen zaken zou voorstellen die hij of zij niet ook zelf zou doen. Het nadeel hiervan is dat een organisatorische context mist waarmee continuïteit, kennisopbouw en eventuele opschaling van inzet kwetsbaarder is.

 2. De tweede bouwsteen is het benutten van relevante, intelligente data via een datatool om **kansrijke groepen** inwoners te identificeren. Het betreft vooral data die betrekking hebben op de sociale en demografische kenmerken van een buurt of wijk, de samenstelling van een buurt of wijk in houding ten opzichte van duurzaamheid, de financiële mogelijkheden van woningeigenaren. De belangrijkste uitkomst van deze

datatool is een score die aangeeft wat de te verwachten adoptiegraad is in een bepaald gebied. Op grond hiervan kunnen gemeenten analyses en inschattingen maken over de kansrijkheid of haalbaarheid van aanpakken, waar welke aanpak het best zou kunnen werken. Dergelijke inschattingen zijn goed om te maken door gemeenten en naar verwachting ook waardevol om te verbinden met de kennis van marktpartijen en een (regionaal) Energieloket.

“De belangrijkste uitkomst van deze datatool is een score die aangeeft wat de te verwachten adoptiegraad is in een bepaald gebied.”

 3. Maatregelpakketten voor 17 verschillende woningtypen vormen **de derde bouwsteen**. Hoewel indicatief van aard, geven zij aan het begin van het proces bewoners al een goede indruk van de mogelijkheden in hun huis en daarmee een concreet handelingsperspectief. Op basis hiervan kunnen grote groepen bewoners geïnformeerd worden met informatie die toegesneden is op het type huis waarin zij wonen.

Voor deze proposities is er gekeken naar mogelijke **'geen spijt-altijd goed'-stappen** in het verduurzamen. Daarbij gaat het met name om de technische en financiële kant van het verduurzamen, op vijf dimensies: vloer, gevel, glas en dak (isolatie naar de nieuwe standaard) en alternatieve opwek door bijvoorbeeld zonnepanelen. Uitgangspunt is dat bewoners zelf het tempo kiezen voor verduurzaming van hun huis: het eindbeeld (minimaal) warmteverlies van de woning, de nieuwe standaardnorm) staat vast, vervolgens kunnen zij in één keer of in stappen naar dat eindbeeld toewerken. Bij vervangmomenten van CV-ketels is het toepassen van duurzame varianten een goede overweging. Hybride warmtepompen kunnen een goede

investering zijn, ook omdat op termijn gebruik gemaakt gaat worden van duurzaam gas en andere betaalbare alternatieven nog niet voorhanden zijn.

Ook voor deze bouwsteen geldt dat de basiskennis die de gemeente hierover heeft goed is om te verbinden met de verdiepende kennis die intermediaire marktpartijen zoals Regionaal Energieloket hebben opgebouwd door het organiseren van gezamenlijke inkoopacties waarbij ze lokale, regionale en eventueel ook landelijke aanbieders hebben vergeleken en beoordeeld op hun proposities.

 4. De vierde bouwsteen betreft de **bewustwording** door (marketing)-communicatie. Uitgangspunt is dat bewoners met een concreet handelingsperspectief worden verleid mee te doen. Hier worden het communicatieconcept en de -kanalen vormgegeven in verbinding met het landelijke portaal verbeterjehuis.nl en lokaal op maat afgestemd voor de betreffende gemeente of met een platform van actieve burgers of energiecoöperatie. MilieuCentraal, als onafhankelijke voorlichtingsorganisatie, ondersteunt de aanpak en communicatie.

SAMENVATTEND

De warmtetransitie geeft gemeenten de kans bewoners te ondersteunen in een proces-regisserende rol door een helder proces wijkaanpak in te richten. Daarmee geeft de gemeente invulling aan de wens van veel bewoners dat de gemeente transparant blijft communiceren over visie, plan en handelingsperspectief (wat te doen) en proactief aan de slag gaat met het faciliteren van groepen bewoners. In deze visie dragen we een viertal bouwstenen aan om een collectieve aanpak tot een succes te maken. Daarbij geven we voorrang aan een sociale- boven een technische insteek. Ook willen we starten met 'geen spijt-altijd goed'-maatregelen (zoals isolatie van de woning, zonnepanelen) vanuit een aardgasvrij-ready aanpak. Voor veel Nederlanders is aardgasvrij wonen een brug te ver. In onze visie moeten we burgers de mogelijkheid geven op natuurlijke momenten stapsgewijs hun huis te verduurzamen, zodat er voldoende ruimte is voor de benodigde financiering en voldoende tijd om te wennen aan nieuwe sociale normen als het gaat om de duurzaamheid van de woning. Netbeheerders zoals

Enexis Netbeheer krijgen door de wijkaanpak eerder zicht op hoe zij de noodzakelijke aanpassingen aan de energie-infra (kabels, leidingen, transformatoren) in wijken efficiënt kunnen uitvoeren om de transitie zowel haalbaar als betaalbaar te houden.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- > *Onder de pannen zonder gas*, SCP, 2019
- > *Op weg naar aardgasvrij wonen*, SCP, 2020
- > *Lekker warm zonder aardgas*, TNO, 2018
- > *Corona en verduurzamen*, Vereniging Eigen Huis, 2020
- > *De contouren van een intelligent herstelbeleid*, SER Denktank, 2020
- > *Laagdrempelige energietransitie*, Stratelligence in opdracht van Energie Nederland, 2020
- > *Wijk in beeld*, platform 31, 2020
- > *Duurzaam denken is nog (steeds) niet duurzaam doen*, I&O research, 2020
- > *Bouwstenen voor een betaalbare warmtetransitie in de gebouwde omgeving*, Stedin, 2020

slimme wijken

verduurzamen samen

Het Proces Wijkaanpak als houvast

Het Proces Wijkaanpak biedt u als procesregisseur een basis om groepen woningeigenaren stappen te laten zetten in het aardgasvrij-klaar maken van hun woningen. Grofweg zijn er twee startpunten mogelijk: of u heeft al een buurt op het oog en zoekt een passende aanpak, of u vraagt zich af waar u het beste kunt beginnen met het activeren van woningeigenaren.

De voorgestelde collectieve wijkaanpak gaat sterk uit van een sociaaleconomisch draagvlak en niet zozeer van technische mogelijkheden. Dit vanuit het idee (gemotiveerde) bewoners met een concreet handelingsperspectief (de maatregelpakketten) te verleiden maatregelen te nemen. Daarbij vormt isolatie van de woning de basis.

Overzicht proces Wijkaanpak

FASE 0

Bepalen warmtestrategie

**Strategische
systeemkeuzes
maken**

Sterk bepalend voor het nemen van verduurzamingsstappen zijn de strategische systeemkeuzes die u als gemeente maakt voor de warmtevoorziening (collectieve warmte, all-electric, duurzaam gas). Zeker de keuze voor een warmtenet is bepalend voor het wijkproces, aangezien dat een andere betrokkenheid vraagt van de bewoners.

Als eerste stap in de wijkaanpak denken wij dat het verstandig is de bewoners duidelijkheid te bieden over deze systeemkeuzes, aangezien u anders het risico loopt dat zij een afwachtende houding innemen. Het Expertise Centrum Warmte (ECW) biedt u kennis en ondersteuning voor een warmtestrategie als onderdeel van de Transitievisie Warmte. De Slimme Wijken Tool biedt u extra input voor de lokale analyse, zoals bedoeld in de Leidraad van het ECW.

> U vindt de details op de portal via
portal.slimmewijkenaanpak.nl

FASE 1

Ambtelijke/bestuurlijke voorbereiding “collectieve aanpak warmtetransitie”

Voorverkenning
kansrijke gebieden
en proposities voor
collectieve aanpak

Vorbereiden
besluitvorming

Besluitvorming in
de gemeenteraad

Communiceren
gemeentelijke
aanpak

Het doel van deze fase is het verkrijgen van het bestuurlijk mandaat en de middelen voor het activeren van wat wij noemen “potentieel kansrijke collectieven”, dat wil zeggen groepen van bewoners in een wijk/gebied, bij voorkeur met redelijk homogene woningtypes. De ruimte hiervoor kan al worden vastgelegd in de Transitievisie Warmte, het beleidsdocument dat een eerste richting geeft aan de aanpak van het isoleren en aardgasvrij-klaar maken van de gebouwde omgeving.

De Slimme Wijken Tool, ontwikkeld door Enpuls, helpt de beleids- of strategisch adviseur om een voorverkenning te doen samen met andere professionals, zoals gebiedsmanagers, projectleiders en dienstverleners (denk aan de leden van de participatiecoalitie). Maar ook publieke partijen zoals de netbeheerder of een coöperatie kunt u hierin al betrekken. Met de voorverkenning komen die potentieel kansrijke gebieden voor de collectieve aanpak in beeld. Ook vertelt de datatool u al hoe deze gebieden nader te segmenteren zijn, bijvoorbeeld naar woningtype-bouwperiode-combinatie en de bijbehorende te nemen woningmaatregelen (verduurzamingsstappen) richting aardgasvrij of aardgasvrij-klaar (overigens conform de nieuwe bepalingmethode voor de energieprestatie van gebouwen per 1 januari 2021; de NTA 8800). De inzichten helpen de adviseur in de voorbereiding van besluitvorming.

Als gemeente doet u er goed aan actief te communiceren over deze procesaanpak. Zie daarvoor de communicatiemiddelen in ons aanbod.

FASE 2

Selecteren en initiëren collectieven

Identificeren & kiezen kansrijke gebieden voor collectieve aanpak

Formeren gemeentelijk team

Bepalen Activatiestrategie en bijbehorend **instrumentarium**

Wanneer het bestuurlijk mandaat is verkregen kan de gemeentelijke organisatie verder worden ingericht. Een **gemeentelijk team** van professionals wordt samengesteld (met daarin een **projectleider**, energie-adviseur en de betreffende wijkcoördinator), kansrijke gebieden worden geselecteerd en activatiestrategieën worden bepaald. We adviseren vanaf deze fase ook (de eigen) communicatieprofessionals in het team op te nemen voor de voorbereiding van de bewonerscommunicatie. Vanuit participatief oogpunt is het zinvol en sterk om in deze fase al aan te sluiten bij bestaande samenwerkingen, zoals die met de lokale energiecoöperatie of buurtvereniging. Opnieuw biedt de Slimme Wijken Tool (pagina 24) u de nodige handvatten. Naast een technische segmentatie naar woningtypen en bijbehorende woningmaatregelen kunt u met de tool dieper ingaan op sociale kenmerken en de drijfveren per gebied. Daarbovenop geven wij u een set communicatiemiddelen mee om toon en boodschap vorm te geven.

Voor informatie over het slim meekoppelen van andere vraagstukken en belangen in de wijk is het interessant het essay van professor Anke van Hal te lezen in kader van het Programma Aardgasvrije Wijken. De door haar beschreven “fusie van belangen” vormt overigens de basis voor de volgende fase.

> U vindt de details op de portal via portal.slimmewijkenaanpak.nl

FASE 3

Fuseren van belangen binnen het doelgebied

1e benadering
doelgroep en
overige
stakeholders

Inventariseren
van de
belangen (alle
betrokkenen)

Samenbrengen
en delen van
informatie en
verschillende
belangen

**Samenstellen
bewonersteam**

Opstellen plan
van aanpak
'aardgasvrij
ready'

**Presenteren en
toetsen** plan
van aanpak
met complete
doelgroep

U staat nu als gemeente in de startblokken en weet waar u wilt starten, waar als het ware het 'laaghangend fruit' hangt. Het moment is daar om de eerste stap naar de bewoners én andere belanghebbenden in het doelgebied te maken. De essentie bij de fusie van belangen is het betrekken van zowel de bewoners als andere belanghebbenden. Het gaat dan om zowel de grotere partijen (zoals de netbeheerder) als kleinere lokale spelers (denk aan winkeliers, verenigingen of geloofsgemeenschappen). Via het inventariseren en samenbrengen van de belangen en het geven van informatie, wordt toegewerkt naar een plan van aanpak 'aardgasvrij-klaar' van én voor het doelgebied.

De gemeente doet hiervoor de uitnodiging naar de bewoners in het geselecteerde gebied (eventueel met de energiecoöperatie als mede afzender) met daarin opgenomen:

- Een toelichting op de opgave en de vele kansen die het de bewoners biedt, zoals energiebesparing, financieel voordeel, meer comfort, gezondheid (een gezonder binnenklimaat) en de kans om andere zaken in de wijk aan te pakken. Dit is belangrijk voor de bewustwording en het direct open delen van het belang van de gemeente zelf. Hierbij kunt u gebruik maken van de communicatievoorbeelden in ons aanbod (brief, brochure). Via de portal Slimme Wijken kunnen materialen met het logo van uw gemeente worden besteld.

➤ U vindt de details op de portal via portal.slimmewijkenaanpak.nl

- Een overzicht van te nemen woningmaatregelen, de maatregelpakketten die voor deze bewoners relevant zijn. De Slimme Wijken Tool geeft u de mogelijkheid om bewoners een indicatief beeld te geven van de meest passende woningmaatregelen.
- Het aanbod om de woningeigenaren te helpen bij het maken van een gezamenlijk plan van én voor het doelgebied. De gemeente stelt zich op als verbinder en biedt waar nodig concrete ondersteuning van inhoudelijke en procesonafhankelijke partijen.
- Een uitleg van het vervolgproces én daarbij direct de eerst volgende stap, namelijk het inventariseren van ieders belangen. Bestaande on- en offlinemiddelen van de gemeente kunnen hiervoor ingezet worden.

Voor praktische publieksinformatie over de verduurzaming van woningen, waaronder subsidies en leningen, is het landelijk platform verbeterjehuis.nl beschikbaar, alsook voorlichtingsorganisatie MilieuCentraal (partner binnen dit aanbod voor gemeenten).

Het gemeentelijk team verzamelt de belangen en wensen, en deelt deze met bewoners en belanghebbenden. Een eerste fysieke bijeenkomst zal vaak onderdeel uitmaken van deze stap. Na het delen van de belangen en informatie volgt het samenstellen van het bewonersteam. Bewoners worden gevraagd een rol te pakken in het proces. Met de ervaring van Buurkracht in het begeleiden van vele buurtteams blijken daarbij drie complementaire rollen relevant: het ondernemerstype (voor planning en voortgang), de verbinder (weet anderen te betrekken) en de techneut (voor bevestiging van de woningmaatregelen en zoekwerk). Afhankelijk van de eigen organisatiekracht binnen het gebied en de lokale opgave en belangen, wordt vastgesteld op welke vlakken en in welke mate de gemeente procesmatige en inhoudelijke (technisch/ financieel/ juridisch) ondersteuning inbrengt. Het uiteindelijke resultaat is, na afstemming en toetsing bij alle bewoners en stakeholders, een plan van aanpak 'aardgasvrij-klaar' van én voor de bewoners.

“Na het delen van de belangen en informatie volgt het samenstellen van het bewonersteam.”

FASE 4

Organiseren uitvoering

**Huis aan Huis /
Persoonlijke
situatie**
Collectief
en individueel

**Advies/
schouwing
Selecteren**
aanbieders

**Regelen
financiering en
subsidies**

**Opdracht
geven**

**Bewaken
uitvoering**

Nazorg

Het plan van aanpak beschrijft de organisatie en stappen voor de uitvoering. Daarbij kan de mogelijkheid worden geboden dat enkele **individuele bewoners** die vooralsnog buiten het selectiegebied vallen, alsnog worden uitgenodigd mee te doen met de collectieve aanpak, om daarmee te voorkomen dat andere koplopers in uw gemeente teleurgesteld raken.

De uitvoering kan in verschillende vormen:

- Heel *direct* door inkoopacties geïnitieerd vanuit het bewonersteam, die met een voorselectie van potentiële leveranciers komt (al dan niet met professionele ondersteuning). Het is van belang het aanbod zodanig te bundelen, dat de inkoop zo gunstig mogelijk is en dat de juridische afspraken over levering, kwaliteit van de uitvoering etc. geborgd zijn.

- *Getrapt* door het inschakelen van een intermediair, denk aan de lokale energiecoöperatie, het energieloket of een commerciële partij.

- Via *raamovereenkomsten* aanbesteed door de gemeente, eventueel onderstreept met waarborgen en garanties.

- Via *totaalconcepten* waarbij een aanbieder met een energieprestatiecontract voor langere tijd het energiebeheer van de woning overneemt, (mee)investeert in maatregelen en al het onderhoud verzorgt. Dit is de wereld van Energy Service Companies (ESCo's) en woonabonnementen (zie bijvoorbeeld www.woab.nl).

Ongeacht de vorm is deze fase altijd opgebouwd uit: aandacht voor de persoonlijke situatie (middels persoonlijk advies en/of schouwingen), het selecteren van aanbieders, het regelen van financiering en subsidies, en het na opdracht bewaken van de uitvoering en de nazorg.

FASE 5

Leren en delen

**Ophalen
successen
en leringen**

**Vieren en delen
successen en
learnings**

Wanneer er resultaten zijn behaald, is het natuurlijk tijd voor een feestje met de bewoners en betrokkenen! Een goed moment om terug te kijken en om lessen te trekken en te delen binnen de gemeente. Nieuws over een succes kan eraan bijdragen om het vliegwiel echt op gang te krijgen, aanzetten tot kopiëren binnen en buiten de eigen gemeente, maar ook individuen aansporen zelfstandig woningmaatregelen door te voeren. De verwachting is dat naar mate de vraag toeneemt meer marktpartijen gaan inspelen op deze aanpak met gericht aanbod en innovatie. Zonder start geen versnelling.

> U vindt de details op de portal via
portal.slimmewijkenaanpak.nl

Filters

Zoekgebied

Gemeente

Nieuwegein

Wijk

Maarspoort

Buurt

De Staatsliedenbuurt

Postcode

3429

Wij zoeken gebied

Adoptie

Verwachte adoptiegraad

☒ 00%-20%☒ 20%-40%☒ 40%-60%☒ 60%-80%☒ 80%-100%

Bewoners

Segmentatie

☒ Voorlopers☒ Afweers☒ Sociale volgers☒ Achterblijvers

Huishouden

☒ Eenpersoons☒ Meerpersoons zonder kinderen☒ Eenouder☒ Tweeouders

Inkomen

☒ Laag☒ Middel☒ Hoog☒ Onklasseerbaar

Energie

Energieverbruik

☒ 0-600 m³☒ 600-1000 m³☒ 1000-1200 m³☒ 1200-1500 m³☒ 1500-2000 m³☒ 2000-7500 m³

Besparingspotentie

☒ Zeer weinig (20-60 kWh/m²)☒ Weinig (60-100 kWh/m²)☒ Veel (100-135 kWh/m²)☒ Zeer veel (135-170 kWh/m²)☒ NVT

Woningen

Percentage koopwoningen

☒ 0-30%☒ 30%-60%☒ 60%-80%☒ 80%-100%

Woning type

☒ Vrijstaand☒ Twee-onder-een-kap☒ Rijwoning hoek☒ Rijwoning tussen☒ Appartementen☒ Onbewoond

Bouwperiode woning

☒ <1945☒ 1945-1954☒ 1955-1974☒ 1975-1994☒ 1995-2018

WOZ Waarde

☒ EUR 0K-100K☒ EUR 100K-200K☒ EUR 200K-300K☒ EUR 300K-400K☒ EUR 400K-4500K

Kaart

Kaartlagen selectie

Verwachte adoptiegraad

Meer informatie

Samenvatting

Nieuwegein

44

Aantal postcodes

790

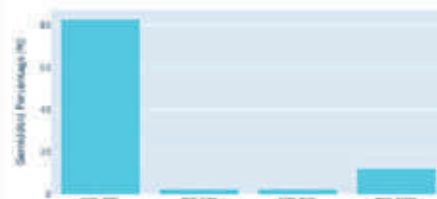
Aantal huishoudens

57.3

Besparingspotentie (kWh/m²)

De kaart is bedoeld voor activeringsdoeleinden

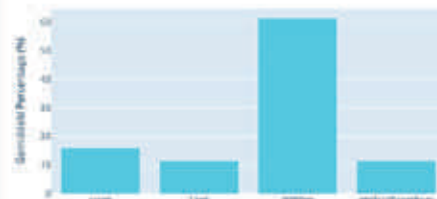
Verwachte adoptiegraad

Dominante segmenten

Inkomen

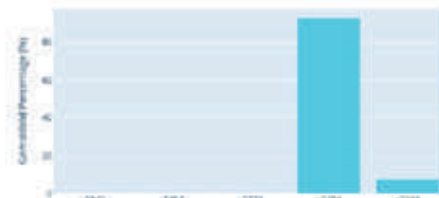
Koopwoningen

Woning type

Bouwperiode

Tabel

Periode	Gemeente	Wijk	Buurt	Aantal huishoudens	Verwachte adoptiegraad	Dominante segmenten	Inkomen	Koopwoningen	Woning type	Bouwperiode
2015-2018	Nieuwegein	Maarspoort	De Staatsliedenbuurt	44	00%-20%	Achterblijvers	Laag	0-30%	Vrijstaand	<1945
2015-2018	Nieuwegein	Maarspoort	De Staatsliedenbuurt	44	20%-40%	Voorlopers	Middel	30%-60%	Twee-onder-een-kap	1945-1954
2015-2018	Nieuwegein	Maarspoort	De Staatsliedenbuurt	44	40%-60%	Sociale volgers	Hoog	60%-100%	Rijwoning hoek	1955-1974
2015-2018	Nieuwegein	Maarspoort	De Staatsliedenbuurt	44	60%-100%	Eenouders	Onklasseerbaar	100%-100%	Rijwoning tussen	1975-1994
2015-2018	Nieuwegein	Maarspoort	De Staatsliedenbuurt	44	00%-20%	Achterblijvers	Laag	0-30%	Appartementen	1995-2018

Download tabel

Slimme Wijken Tool helpt u kansrijke groepen inwoners te selecteren

De datatool biedt gemeenten een instrument om kansrijke gebieden te identificeren voor een collectieve wijkaanpak, richting het aardgasvrij-klaar maken van woningen.

Dit houdt in dat huishoudens in deze gebieden mogelijk eerder bereid zijn verduurzamingsmaatregelen te nemen. Gebieden worden als kansrijk beschouwd als bewoners over voldoende middelen beschikken om het voortouw te nemen in de warmtetransitie. In het Proces Wijkaanpak is aangegeven op welke momenten de tool ondersteunend is.

SAMENGEVAT KUNNEN ER DRIE DOELEN WORDEN BEREIKT MET DEZE DATATOOL:

- Een 'routekaart' voor collectieve wijkaanpak
- Een heldere postcode segmentatie op basis van vier segmenten
- Globaal inzicht in de besparingspotentie van de geselecteerde postcodes

De Slimme Wijken Tool is opgenomen in de portal van **portal.slimmewijkenaanpak.nl**

“Voor onze stad zou deze tool een mooie aanvulling zijn op de huidige datatools en methodes.”

“Het gebruiksgemak en de onderbouwing met socio-demografische data maakt deze tool een echte aanvulling op bestaande beschikbare informatie en tools.”

REACTIES VANUIT GEMEENTEN (TESTGEBRUIKERS)

“Voor mij is het interessant inzicht te krijgen in gebieden waar men weinig adoptie verwacht. Juist deze gebieden zijn niet algemeen bekend bij gemeenten, terwijl deze juist de meeste aandacht vereisen.”

Maatregelpakketten afgestemd op type huizen en bewoners

Voor de Slimme Wijken Aanpak zijn maatregelpakketten ontwikkeld die inwoners een indruk geven van de mogelijkheden in hun woning (maatregelen en kosten, inclusief subsidie). Daarbij is nog geen rekening gehouden met de voordelen van centrale inkoop. Deze pakketten zijn afgestemd op de bestaande woningtypes en bouwperiodes (RVO, 2011): Zie tabel op pagina 27.

“Er zijn maatregelpakketten ontwikkeld die inwoners een indruk geven van de mogelijkheden voor hun woning.”

Bureau DWA heeft in opdracht van Enpuls voor 17 typen woningen een pakket berekend waarmee de woning kan worden verduurzaamd naar de wenselijke standaardnorm per woningtype. Zowel in een standaardpakket als een variabel pakket dat tegemoet komt aan de wens tot een stapsgewijze verduurzaming.

Naast isolatie bestaat de mogelijkheid zonnepanelen mee te nemen in de berekening, hoewel zij los staan van het reduceren van het warmteverlies.

De maatregelpakketten zijn te downloaden via **portal.slimmewijkenaanpak.nl**

de start voor u...
 Het warmteverlies van uw woning (uitgedrukt in kWh) hoe minder energie nodig is om uw woning warm te maken...
 Voor uw type woning. Zo krijgt u een beeld van de investering die u moet maken om uw woning energiebesparend te maken.

het Slimme Wijken Advies

Maakt zien hoe u uw woning optimaal kunt verduurzamen door het beperken van het zogeheten warmteverlies van uw woning. Het warmteverlies van uw woning (uitgedrukt in kWh) hoe minder energie nodig is om uw woning warm te maken...
 Het warmteverlies van uw woning (uitgedrukt in kWh) hoe minder energie nodig is om uw woning warm te maken...
 Voor uw type woning. Zo krijgt u een beeld van de investering die u moet maken om uw woning energiebesparend te maken.

Maatregelen

- Maatregelen
- Wentereis
- Investering (incl. subsidie)

Vloerisolatie	Geen	Matig	Redelijk	Goed	Zeer goed
	12,9 kWh € 1.400	5,6 kWh € 2.300	3,3 kWh € 2.300	4,1 kWh € 3.100	3,1 kWh € 3.200
Gevelisolatie					
Beglazing					
Dakisolatie					
Ventilatie					

Maak van dit advies uw eigen plan op mijnslimmewijk.nl/rekenhulp

Bestaande Woningtypes en bouwperiodes (RVO, 2011)

	<1945	1945 - 1964	1965 - 1974	1975 - 1991	1992 - 2018
Vrijstaand	1	2	3	4	
2 ¹	5	6	7	8	
Rij	9	10	11	12	13
Maisonette	14	15	16	17	
Galerij	18	19	20	21	
Portiek	22	23	24	25	26
Overig flat	27	28	29	30	

De cijfers in de tabel verwijzen naar de 30 voorbeeldwoningen die de totale woningvoorraad van Nederland weerspiegelen tot 2005. Bron: www.rvo.nl

**Kan ik
echt zoveel
subsidie
krijgen?**

**Kom maar
op dan!**

Meer informatie is te vinden bij het
energieloket van de gemeente of op
mijnslimmewijk.nl

**Hier plaats
voor uw logo**

slimme wijken
verduurzamen samen

Communicatie en beleving binnen uw gemeente

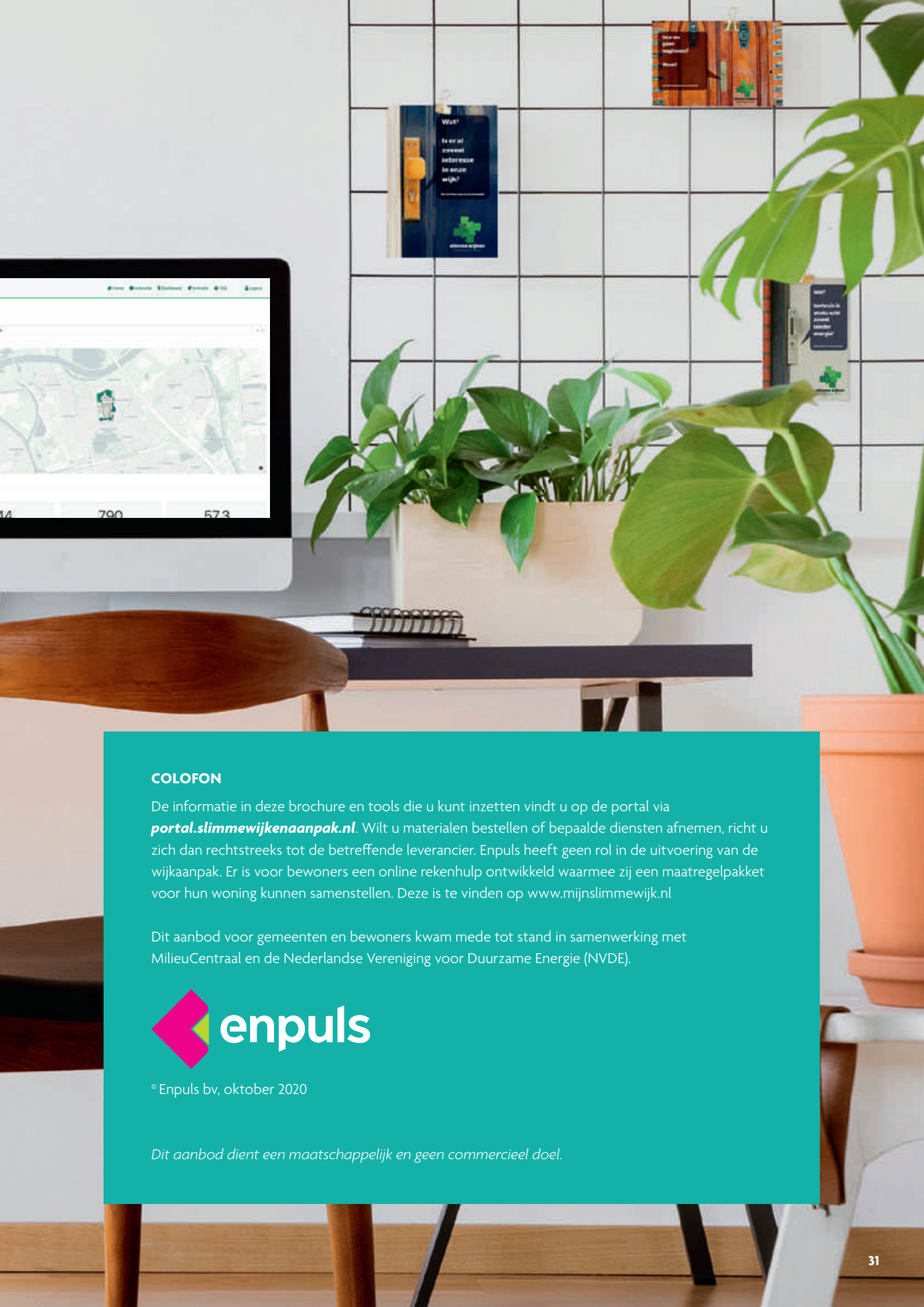
In het Proces Wijkaanpak is communicatie een belangrijk onderdeel, aangezien goede communicatie bijdraagt aan het vertrouwen dat bewoners hebben in de collectieve wijkaanpak en daarmee hun bereidheid mee te denken en mee te doen.

Zowel brede communicatie binnen de gemeente door het hele jaar heen als specifieke communicatie voor de geselecteerde wijken zijn voorzien in het proces. U kunt gebruik maken van diverse formats voor deze twee doelen en daarbinnen voor online en offline communicatie.

Voor voorlichting in het gemeentehuis, een speciale woning of bij bewonersavonden hebben wij een aantal middelen laten ontwikkelen. U kunt deze desgewenst voorzien van uw eigen logo. U vindt alle materialen met een korte beschrijving in de portal portal.slimmewijkenaanpak.nl.

Wilt u materialen bestellen, zoals drukwerk, benut dan uw eigen leveranciers en adviseurs. Enpuls is aanjager van de wijkaanpak maar draagt geen verantwoordelijkheid voor de communicatie c.q. het activeren van bewoners.

COLOFON

De informatie in deze brochure en tools die u kunt inzetten vindt u op de portal via **portal.slimmewijkenaanpak.nl**. Wilt u materialen bestellen of bepaalde diensten afnemen, richt u zich dan rechtstreeks tot de betreffende leverancier. Enpuls heeft geen rol in de uitvoering van de wijkaanpak. Er is voor bewoners een online rekenhulp ontwikkeld waarmee zij een maatregelpakket voor hun woning kunnen samenstellen. Deze is te vinden op www.mijnslimmewijk.nl

Dit aanbod voor gemeenten en bewoners kwam mede tot stand in samenwerking met MilieuCentraal en de Nederlandse Vereniging voor Duurzame Energie (NVDE).

© Enpuls bv, oktober 2020

Dit aanbod dient een maatschappelijk en geen commercieel doel.

Bezoekadres

Enpuls werkt in LAB.073
Orthen 63
5231 XP 's-Hertogenbosch

Postadres

Postbus 856
5201 AW 's-Hertogenbosch

www.enpuls.nl

